

АНОТАЦІЯ

Ван Ш. Національна ідентичність і зовнішні впливи в архітектурі храмового комплексу Дуньхуана (IV- XIV ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 - Архітектура та містобудування спеціалізація 19 - Архітектура та будівництво. – Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, 2024.

У **вступі** дисертантка аргументувала актуальність теми дослідження, чітко сформулювала мету і завдання дослідження, назвала загальнонаукові методи дослідження, об'єкт і предмет дослідження, сформулювала наукову новизну отриманих результатів, теоретичне і практичне значення дослідження, навела апробацію результатів і список публікацій за темою дослідження.

Протягом тисячолітнього періоду багатьох династій комплекс Дуньхуана доповнювався новими гротами, тому по суті перетворювався на наочну енциклопедію стилів буддійської фрески на території Китаю, де також зберігались тисячі унікальних давніх рукописів і трактатів. **Мета дослідження** полягає в виявленні національної ідентичності і зовнішніх впливів в архітектурі храмового комплексу Дуньхуана IV-XIV ст.

В першому розділі **«Аналіз стану дослідження і історична періодизація печерного храмового комплексу Дуньхуана»** проаналізовано існуючу джерельну базу, історичну періодизацію храмового комплексу Дуньхуана і охарактеризовано основні ознаки давньокитайського стінопису.

На сьогодні мистецтво Дуньхуана, яке часто називають мистецтвом гротів Могао, налічує 735 гротів з 45000 кв.м фрескового стінопису IV-XIV ст., більш як 3000 кольорових скульптур і п'ять дерев'яних будівель.

оскільки Дуньхуан в силу історичних подій опинився на торговому шляху, це призвело до появи тенденцій мультикультуралізму, коли на нього активно впливали традиції інших країн і регіонів Китаю: тут зійшлися

буддійська культура в її індійській версії, культура Центральних рівнин Китаю, культура Західної Азії і Центральної Азії, що дозволяє об'єктивно розглядати Дуньхуан як точку перетину Китаю з іншими державами. Підтвердження саме такої ролі Дуньхуана знайшло відображення і в фресковому стінописі. Зазначено, що китайська версія буддійського стінопису Дуньхуана поступово утворилась шляхом взаємодії кількох складових: зовнішньої (запозичені традиції і техніки буддизму Індії, а згодом і тибетського буддизму в періоди Си Ся і Юань) і внутрішньої (місцеві міфологічні уявлення, даосизм, традиції і техніки Центральних рівнин Китаю).

Варто проаналізувати образну концепцію стінопису комплексу Дуньхуана в загальному процесі розвитку китайського стінопису. В стінописі Дуньхуана розвиток образної концепції відбувався від прямого запозичення індійської буддійської образної концепції на ранньому етапі до поступової появи місцевих нашарувань і інших зовнішніх запозичень (як, наприклад, концепцій тибетського буддизму в роки панування іноземних династій Си Ся і Юань), в результаті чого канонічний стінопис поступово віддалявся від індійських канонів буддійської фрески, в ньому з'явилися елементи місцевого даосизму і міфологічні сюжети.

В другому розділі **«Методи дослідження печерних храмів Дуньхуана»** описано розроблений науковий апарат дослідження і загальнонаукові методи дослідження, які розділені на основні і допоміжні. До групи основних методів дослідження включено: метод натурних обстежень, метод фотофіксації, графо-аналітичний метод, метод визначальних ознак, метод системно-структурного аналізу, метод порівняльного аналізу, експериментальний метод. До групи допоміжних методів віднесено: метод етимологічного (термінологічного) аналізу, метод релігієзнавчого аналізу, метод історичного аналізу і метод математичного аналізу. Основні методи дослідження безпосередньо спрямовані на вирішення поставлених задач дослідження, а допоміжні методи сприяють більш узагальненому і аргументованому формулюванню висновків, оскільки враховують вплив інших чинників.

Аргументовано вибір саме такого наукового апарату дослідження тим, що головна проблема полягає в необхідності вироблення системи показників, за допомогою яких плани святилищ, їх конструкції, різночасовий стінопис може порівнюватись між собою. Ще одна проблема полягає в розмаїтті сюжетів – як суто буддійських, так і світських.

За принципом системно-структурного аналізу простір печерних святилищ розділено на структурні складові: стеля, стіни, підлога. Оскільки дослідження базується на принципі визначальних ознак, для планів і перекриттів такою визначальною ознакою є геометрія форм і її модифікації. Дещо інакше принцип визначальних ознак застосовується для систематизації і аналізу стінописів, зокрема, вибрано розширену систему можливих визначальних ознак, де основною ознакою є сюжет фрески, а інші ознаки лише уточнюють класифікації.

У випадку систематизації планів і перекриттів легше було виявити типи, які повторюються, і малопоширені типи і висновки стосувались передусім аргументації найбільш розповсюджених типів і характеристики ступеня розмаїтості планів і конструктивних схем в періоди різних династій. Також встановлювалось, які типи планів і перекриттів були на ранньому, середньому і пізньому періодах, аби довести, які з них були місцевим надбанням, а які виникли під зовнішніми впливами. Також це давало можливість порівняти процеси урізноманітнення конструктивних схем з процесами урізноманітнення удосконалення художньо-образної системи святилищ.

Принцип визначальних ознак насправді надає великі можливості в визначенні характеристик стінопису дуже детально, однак оскільки в межах дисертації проаналізувати детально фрески за всіма 11 визначальними ознаками досить складно, ми проведемо аналіз по деяких основних ознаках, а про інші скажемо більш узагальнено.

Основна увага дослідження звернута саме на стінопис, оскільки він несе основне мистецьке і стилістичне навантаження, а скульптура є його доповненням.

В якості основного об'єкту дослідження є інтер'єри печерних святилищ, аналіз яких побудований на трьох ієрархічних рівнях:

нульовий рівень - цілісний простір;

перший рівень - стеля, стіни, підлога (загальний аналіз сюжетів і їх характеристики);

другий рівень – композиція і деталі фрески стелі, стін.

Особливість аналізу за такою схемою означає послідовний порядок дослідження від загальної декорованості приміщень з послідовним аналізом декорованості окремих складових інтер'єрів (стеля, стіни) – теж від загальних характеристик стінописів на цих частинах до конкретних прийомів.

В цьому розділі наведено інформацію про охорону та дослідження унікального комплексу Дуньхуана.

В третьому розділі **«Гене́за планувального і конструктивного рішення печер Дуньхуана»** проаналізовано типи планів печер і типи перекриттів на різних періодах, а також їх генезу.

Типи планів проаналізованих 309 головних печерних святилищ було згруповано за методом визначальних ознак і методом системно-структурного аналізу, де визначальною ознакою вибрано геометрію простих форм, а системно-структурний аналіз дозволив виявити головні і похідні варіанти. Плани було класифіковано на три групи: найбільш поширені типи планів (87-26), середньо поширені типи планів (19-11) і нетипові малопоширені типи планів (8-2).

Найбільш поширені типи планів: з поєднанням більшого і меншого прямокутників (де менший це вівтарна частина квадратної чи прямокутної форми) (87), план у вигляді квадрату з виступаючим трапеційним вівтарем (35), вівтар за обрисом наближений до прямокутника чи трапеції з заокругленими кутами (30), глибинний прямокутник плану (27), на основі квадратів з виступами (26).

Такий розподіл дозволив аргументувати помітне домінування типу плану з поєднанням більшого і меншого прямокутників (де менший це

вівтарна частина квадратної чи прямокутної форми), який практично втричі перевершує кількісно наступні навіть досить поширені типи планів і часто тиражується протягом всього періоду формування комплексу Дуньхуана.

Поєднання методів історичного аналізу з методами визначальних ознак і системно-структурного аналізу дозволило простежити генезу типів планів на різних періодах і аргументувати, на яких періодах яких типів планів було менше, а на яких більше. Доведено, що середній період був періодом максимального урізноманітнення типів планів, отже, ці процеси відбувались в загальному контексті удосконалення образної концепції святилищ Дуньхуана. На пізньому періоді кількість типів планів різко зменшується у порівнянні з попередніми періодами, що свідчить про спільність з процесами в художньо-образній концепції стінописів.

На основі аналізу існуючих типів перекриттів святилищ Дуньхуана автором було виділено шість основних типів перекриттів з існуючими підтипами. Печери з перекриттям фу-доу-дін (у вигляді відра) відомі в різновидах: з перекриттям фу-доу-дін, з перекриттям фу-доу-дін з колоною, з перекриттям фу-доу-дін та з нішами, з перекриттям фу-доу-дин з плоскою частиною при вершині ззаду.

Печера з плоскою частиною при вершині має три різновиди: з плоскою частиною при вершині, з плоскою частиною при вершині і з нішами, з плоскою частиною при вершині і з центральною колоною.

Печера з клиноподібним перекриттям має п'ять різновидів: з клиноподібним перекриттям, з клиноподібним перекриттям і плоскою частиною при вершині, з клиноподібним перекриттям і з центральною колоною, з клиноподібним перекриттям і з центральною колоною та з нішами, з клиноподібним перекриттям і плоскою частиною при вершині та з нішами.

Серед інших типів перекриттів - печера з склепінням, печера з нахиленим перекриттям, печера з випуклим перекриттям з двома різновидами

- з випуклим перекриттям і з випуклим перекриттям і з нішами, а також печера з нахиленим перекриттям.

В четвертому розділі « **Аналіз етапів розвитку образної концепції печер Дуньхуана і їх реставрація**» розглядаються такі аспекти: стінопис печер, його періодизація та художньо-образні характеристики, скульптура, її періодизація і художньо-образні характеристики, синтез мистецтв як основа образної концепції печер Дуньхуана і вплив стінопису комплексу Дуньхуана на сучасне мистецтво, методики збереження і реставрації стінопису Китаю і іноземний досвід реставрації фресок.

Фресковий стінопис Дуньхуана представляє дві техніки – запозичені з Сіюй і традиційні методи виконання фресок за типом тих, що були відкриті в гробницях доби Хань і Цзинь. Основні характеристики фресок: сюжет, живописні техніки, побудова композиції, поліхромія. До основних характеристик фресок Дуньхуана слід віднести п'ять, які визначають композицію.

Перша з них стосується простору і засобів його вираження. Відбувається заміна ефекту трьохмірного простору двохмірним із застосуванням поєднання точок, ліній, і площин як характеристик двохмірного простору:

- перетворення точки на основний елемент в композиції площин і на основний елемент вираження канонів краси, застосування прийому поєднання точок для візуальних ефектів;

- поєднання різних типів ліній – суцільних і невидимих пунктирних – для підсилення візуальних ефектів для розділення зображень, лінії в стінописі Дуньхуана виступають не тільки засобами окреслення форми, а й є носіями естетичних властивостей категорій, лінійний малюнок є основним методом моделювання і в стінописі Дуньхуана, і в традиційному китайському живописі;

- особлива роль площини, яка змістовно розділена, фрески можуть розділятися на декілька частин і утворювати композиції площин, які виражають візуально постулати буддистської доктрини.

Друга характеристика пов'язана із застосуванням принципів симетрії і асиметрії. Так, домінуючою в стінописах Дуньхуана є симетрія, однак для її поживлення позбавлення статичності введено прийоми асиметрії.

Третя характеристика композиції фресок – це нюанс, контраст, єдність. Зокрема, методами контрасту масштабів фігур виділяють соціальну ієрархію зображених і їх значущість. Водночас застосовуються спільні прийоми для того, аби уникнути надмірного контрасту.

Четверта характеристика – це метро-ритмічна побудова фресок. Метричне повторення застосоване як в скульптурах, так і у фресках, наприклад в зображеннях небесних апсар (Фейтянь).

П'ята характеристика – це специфічна поліхромія стінопису Дуньхуана і її символізм. Давня палітра китайського живопису включала блакитний, червоний, білий і чорний кольори. Буддизм вніс свою корективу в символіку кольорів, зокрема, добрі діла асоціювались з білим кольором, злі – з чорним. Втім, поліхромія фресок Дуньхуана розвивалася в декілька етапів. Під впливом негативних чинників – як зовнішніх – ерозія каменю, замокання, так і внутрішніх – хімічні зміни пігменту – кольори фресок зазнавали змін, лінії ставали слабо окресленими, обличчя фігур темнішали.

Попри загальну канонічність сюжетів стінопису печер, вони відрізняються своєрідністю як по розташуванню сюжетів по змісту, їх розмірам і місцям розташування, так і по стилям і технікам виконання. Чітка образна концепція сюжетів підпорядковується головному тематичному зображенню.

Стінописи раннього періоду мають площинний характер без вираження глибини простору, натомість після періоду Тан в стінописах виражена плановість і просторовість, композиції ускладнюються.

Попри спільність результатів зовнішніх впливів на генезу конкретного жанру стінопису Дуньхуана, між ними є відмінності в хронології етапів (етап архаїзму, етап розквіту з наступним занепадом, етап чужоземних впливів як чинника відродження мистецького рівня).

Доведено подвійність образної концепції інтер'єрів фресок Дуньхуана – з одного боку, це загальна канонічність концепції, з другого, її розмаїття під впливом місцевих мистецьких течій і зовнішніх впливів, що призводило до урізноманітнення композиції, образних прийомів і технік виконання сюжетів одного змісту.

Ці процеси відбувались на тлі загального розвитку стінопису Дуньхуана від більшого примітивізму, прямого запозичення давньоіндійських фрескових технік і символізму до удосконалення і ускладнення зображень та технік виконання фресок, від умовності до реалізму, від доповнення релігійних і міфологічних сюжетів портретами ктиторів, історичними сценами і пейзажами. Сильний вплив справили місцеві техніки живопису Центральних рівнин Китаю.

Ключові слова: національна ідентичність, зовнішні впливи, архітектура, храмовий комплекс, Дуньхуан.

ANNOTATION

Wang S. National identity and external influences in the architecture of the Dunhuang temple complex (IV-XIV centuries).

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 191 - Architecture and Urban planning specialization 19 - Architecture and Construction. - Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, 2024.

In the introduction, the post-graduating student argued for the relevance of the research topic, clearly formulated the goal and task of the research, named general scientific research methods, the object and subject of the research, formulated the scientific novelty of the obtained results, the theoretical and practical significance of the research, provided the approval of the results and a list of publications on the

research topic.

During the thousand-year period of many dynasties, the Dunhuang complex was supplemented with new grottoes, so it essentially turned into a visual encyclopedia of Buddhist mural styles in China, which also housed thousands of unique ancient manuscripts and treatises. **The purpose of the study** is to reveal the national identity and external influences in the architecture of the Dunhuang temple complex of the IV-XIV centuries.

In the first chapter "**Analysis of the state of research and historical periodization of the Dunhuang cave temple complex**" the existing source base, historical periodization of the Dunhuang temple complex was analyzed and the main features of ancient Chinese wall painting were characterized.

Today, Dunhuang Art, often called Mogao Grotto Art, has 735 grottoes with 45,000 square meters of 4th-14th century frescoes, more than 3,000 colorful sculptures, and five wooden buildings.

Since Dunhuang, due to historical events, found itself on a trade route, this led to the emergence of multiculturalism trends, when it was actively influenced by the traditions of other countries and regions of China: Buddhist culture in its Indian version, the culture of the Central Plains of China, the culture of West Asia and Central Asia converged here , which allows Dunhuang to be viewed objectively as a point of intersection between China and other states. Confirmation of exactly this role of Dunhuang was also reflected in the fresco wall painting. It is noted that the Chinese version of the Dunhuang Buddhist wall painting was gradually formed through the interaction of several components: external (borrowed traditions and techniques of Indian Buddhism, and later Tibetan Buddhism during the Xi Xia and Yuan periods) and internal (local mythological ideas, Taoism, traditions and techniques of the Central Plains China).

It is worth analyzing the figurative concept of the wall painting of the Dunhuang complex in the general process of the development of Chinese wall painting. In the Dunhuang mural painting, the development of the figurative concept took place from the direct borrowing of the Indian Buddhist figurative concept at an

early stage to the gradual appearance of local layering and other external borrowings (such as the concepts of Tibetan Buddhism during the reign of the foreign dynasties Xi Xia and Yuan), resulting in the canonical mural painting gradually moved away from the Indian canons of Buddhist frescoes, elements of local Taoism and mythological subjects appeared in it.

The second chapter "**Research methods of Dunhuang cave temples**" describes the developed scientific research apparatus and general scientific research methods, which are divided into basic and auxiliary. The group of basic research methods includes: the method of field surveys, the photofixation method, the grapho-analytical method, the method of defining characteristics, the method of system-structural analysis, the method of comparative analysis, and the experimental method. The group of auxiliary methods includes: the method of etymological (terminological) analysis, the method of religious analysis, the method of historical analysis and the method of mathematical analysis. The main research methods are directly aimed at solving the set research problems, and auxiliary methods contribute to a more generalized and reasoned formulation of conclusions, as they take into account the influence of other factors. The choice of such a scientific research apparatus is justified by the fact that the main problem is the need to develop a system of indicators, with the help of which the plans of sanctuaries, their constructions, wall paintings of different periods can be compared with each other. Another problem is the variety of subjects - both purely Buddhist and secular.

According to the principle of system-structural analysis, the space of cave sanctuaries is divided into structural components: ceiling, walls, floor. Since the study is based on the principle of defining features, for plans and overlaps such a defining feature is the geometry of forms and its modifications. In a slightly different way, the principle of defining features is applied to the systematization and analysis of wall paintings, in particular, an extended system of possible defining features is chosen, where the main feature is the plot of the fresco, and other features only clarify the classifications.

In the case of the systematization of plans and overlaps, it was easier to

identify recurring types, and uncommon types and conclusions related primarily to the argumentation of the most widespread types and the characteristics of the degree of diversity of plans and constructive schemes in the periods of different dynasties. It was also established what types of plans and overlaps there were in the early, middle and late periods, in order to prove which of them were local property and which arose under external influences. It also made it possible to compare the processes of diversification of constructive schemes with the processes of diversification and improvement of the artistic system of sanctuaries.

The principle of defining features actually provides great opportunities in determining the characteristics of a mural in great detail, however, since it is quite difficult to analyze frescoes in detail by all 11 defining features within the scope of the dissertation, we will conduct an analysis on some main features, and we will speak more generally about others.

The main focus of the study is on the wall painting, as it carries the main artistic and stylistic load, and the sculpture is its complement.

The main object of research are the interiors of cave sanctuaries, the analysis of which is built on three hierarchical levels:

zero level - integral space;

the first level - ceiling, walls, floor (general analysis of plots and their characteristics);

the second level – the composition and details of the ceiling and wall frescoes.

The peculiarity of the analysis according to this scheme means a sequential order of research from the general decoration of the premises with a sequential analysis of the decoration of individual interior components (ceiling, walls) - also from the general characteristics of the murals on these parts to specific techniques.

This section provides information on the protection and research of the unique Dunhuang complex.

In the third chapter, "**Genesis of the planning and constructive decision of the Dunhuang caves**", the types of cave plans and types of floor coverings in different periods, as well as their genesis, are analyzed.

The types of plans of the analyzed 309 main cave sanctuaries were grouped according to the method of defining features and the method of system-structural analysis, where the geometry of simple forms was selected as the defining feature, and the system-structural analysis allowed to identify the main and derivative variants. Plans were classified into three groups: the most common plan types (87-26), moderately common plan types (19-11), and atypical uncommon plan types (8-2).

The most common types of plans: with a combination of larger and smaller rectangles (where the smaller is the altar part of a square or rectangular shape) (87), a plan in the form of a square with a projecting trapezoidal altar (35), an altar in outline close to a rectangle or a trapezoid with rounded corners (30), deep rectangle of the plan (27), based on squares with projections (26).

This distribution made it possible to argue for the noticeable dominance of the type of plan with a combination of larger and smaller rectangles (where the smaller is the altar part of a square or rectangular shape), which is practically three times greater than the following even quite common types of plans and is often replicated throughout the entire period of the formation of the Dunhuang complex.

The combination of methods of historical analysis with the methods of defining features and system-structural analysis made it possible to trace the genesis of types of plans in different periods and to argue in which periods which types of plans were less and in which more. It is proved that the middle period was the period of maximum diversification of plan types, therefore, these processes took place in the general context of improvement of the figurative concept of Dunhuang sanctuaries. In the late period, the number of types of plans sharply decreases in comparison with previous periods, which indicates a commonality with the processes in the artistic concept of wall paintings.

Based on the analysis of the existing types of flooring in Dunhuang sanctuaries, the author identified six main types of flooring with existing subtypes. Caves with a fu-dou-din ceiling (in the form of a bucket) are known in varieties: with a fu-dou-din ceiling, with a fu-dou-din ceiling with a column, with a fu-dou-

din ceiling and with niches, with a fu-dou-din ceiling doudin with a flat part at the top at the back.

A cave with a flat part at the top has three varieties: with a flat part at the top, with a flat part at the top and niches, with a flat part at the top and with a central column.

A cave with a wedge-shaped ceiling has five varieties: with a wedge-shaped ceiling, with a wedge-shaped ceiling and a flat part at the top, with a wedge-shaped ceiling and with a central column, with a wedge-shaped ceiling and with a central column and niches, with a wedge-shaped ceiling and a flat part at the top and with niches.

Among the other types of ceilings are the cave with a vault, the cave with an inclined ceiling, the cave with a convex ceiling with two varieties - with a convex ceiling and with a convex ceiling and with niches, as well as a cave with an inclined ceiling.

In the fourth chapter "**Analysis of the stages of development of the figurative concept of the Dunhuang caves and their restoration**", the following aspects are considered: the wall painting of the caves, its periodization and artistic characteristics, sculpture, its periodization and artistic characteristics, the synthesis of arts as the basis of the figurative concept of the Dunhuang caves and the influence wall painting of the Dunhuang complex on modern art, methods of preservation and restoration of Chinese wall painting and foreign experience of fresco restoration.

Dunhuang's mural painting presents two techniques - borrowed from Xiyu and traditional methods of making frescoes of the type found in tombs of the Han and Jin periods. The main characteristics of the frescoes: plot, painting techniques, construction of the composition, polychromy. The main characteristics of Dunhuang's frescoes include five that define the composition.

The first of them concerns space and means of its expression. The effect of three-dimensional space is replaced by two-dimensional space using a combination of points, lines, and planes as characteristics of two-dimensional space:

- transformation of a point into the main element in the composition of planes and into the main element of the expression of the canons of beauty, the use of combining points for visual effects;

- a combination of different types of lines - solid and invisible dashed - to enhance visual effects to separate images, lines in Dunhuang's wall painting act not only as means of delineating form, but also as carriers of aesthetic properties of categories, linear drawing is the main method of modeling in Dunhuang's wall painting, and in traditional Chinese painting;

- the special role of the plane, which is meaningfully divided, frescoes can be divided into several parts and form compositions of planes that visually express the postulates of Buddhist doctrine.

The second characteristic is related to the application of the principles of symmetry and asymmetry. Yes, symmetry is dominant in Dunhuang's wall paintings, but asymmetry techniques have been introduced to enliven it and eliminate static.

The third characteristic of the composition of frescoes is nuance, contrast, unity. In particular, the social hierarchy of the figures and their significance are distinguished by the methods of contrasting the scale of the figures. At the same time, joint techniques are used in order to avoid excessive contrast.

The fourth characteristic is the metro-rhythmic construction of frescoes. Metrical repetition is used both in sculptures and in frescoes, for example in images of celestial apsaras (Feitian).

The fifth characteristic is the specific polychromy of the Dunhuang mural and its symbolism. The ancient palette of Chinese painting included blue, red, white and black colors. Buddhism made its correction in the symbolism of colors, in particular, good deeds were associated with white, evil deeds with black. However, the polychromy of Dunhuang's frescoes developed in several stages. Under the influence of negative factors - both external - stone erosion, jamming, and internal - chemical changes in the pigment - the colors of the frescoes changed, the lines became poorly defined, the faces of the figures darkened.

Despite the general canonicity of the subjects of the cave wall paintings, they differ in their originality both in the location of the subjects in terms of content, their sizes and locations, as well as in the styles and techniques of execution. A clear visual concept of the plots is subordinate to the main thematic image.

The murals of the early period have a planar character without expressing the depth of space, on the other hand, after the Tang period, the murals express plan and spatiality, and the compositions become more complicated.

Despite the commonality of the results of external influences on the genesis of a particular genre of Dunhuang wall painting, there are differences between them in the chronology of the stages (the stage of archaism, the stage of prosperity followed by decline, the stage of foreign influences as a factor in the revival of the artistic level).

The duality of the figurative concept of the interiors of Dunhuang's frescoes has been proven - on the one hand, this is the general canonicity of the concept, on the other, its diversity under the influence of local artistic currents and external influences, which led to the diversification of the composition, figurative techniques and techniques of performing plots of the same content.

These processes took place against the background of the general development of Dunhuang mural painting from greater primitivism, direct borrowing of ancient Indian fresco techniques and symbolism to the improvement and complication of images and fresco execution techniques, from convention to realism, from the addition of religious and mythological subjects with portraits of founders, historical scenes and landscapes. The local painting techniques of the Central Plains of China had a strong influence.

Key words: national identity, external influences, architecture, temple complex, Dunhuang.